

MIDDER NACHT OORLOG

KIMBERLY BRUBAKER BRADLEY

Kimberly Brubaker Bradley

Middernachtoorlog

Vertaald door Ernst Bergboer

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Vertaling: Ernst Bergboer
Ontwerp omslag: Marieke Oele
Omslagillustratie: Jade van der Zalm
Lay-out binnenwerk: Crius Groep

ISBN 978 90 266 2784 2
ISBN 978 90 266 2785 9 (e-book)
ISBN 978 90 266 2786 6 (audiobook)
NUR 283
www.kokboekencentrum.nl

Oorspronkelijk verschenen in de Verenigde Staten onder de titel
The Night War bij Dial Books for Young Readers, een imprint van
Penguin Random House LLC.

© 2024 Kimberly Brubaker Bradley

© 2024 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden.

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

*Voor Harold Grinspoon, die als geen ander
begrijpt hoe belangrijk het is dat kinderen hun
eigen verhalen en boeken hebben. U stuurde mij
naar Israël, dit is het boek dat ik daar vond.*

1

Parijs, Frankrijk

10 juli 1942

Ik hoorde sirenes. Dat betekende ellende.

‘Niks om je zorgen om te maken, Miri,’ zei mama in het zachte Jiddisch dat zo kenmerkend voor haar was. Zonder op te kijken van het verstelwerk aan de zak van mijn andere jurk.

‘Dat weet je niet,’ zei ik.

Ze keek op. Haar ogen flikkerden. ‘Dat is van een brandweervagen, niet van een politieauto.’

‘Jij hoort het verschil?’

‘Ja.’

Ik wist dat ze me gerust wilde stellen, maar ik geloofde haar niet helemaal. Voor mij klonken sirenes hetzelfde. Sinds monsieur Rosenbaum was opgehaald, nu bijna twee jaar geleden, voelde ik een steek in mijn maag en werden mijn ogen waterig zodra ik een sirene hoorde. Mama begreep dat wel, dacht ze. Ik liet haar in die waan.

Ik ademde diep in. Liet de lucht langzaam weer ontsnappen. De sirene bleef maar janken. ‘Ik ga naar boven,’ zei ik.

Moeder perste haar lippen open. Papa had erop aangedrongen dat ze mij toestond om het dak op te gaan, maar ze had er een hekel aan. Ons appartement bevond zich op de zesde verdieping, dus als ik zou vallen, sloeg ik te pletter. Maar angst om te vallen was mij vreemd. Het dak was de enige plek in Parijs waar ik me veilig voelde. Daar kon niets me raken.

Ik schoof de rode geranium in de aarden pot opzij. Ik zette een voet op het metalen hekwerk voor het venster dat voorkwam dat er dingen naar beneden vielen, greep me vast aan het kozijn en hees mijzelf overeind. Staand op dat metalen hekje was het niet moeilijk om langs de leien dakpannen omhoog te klauteren; die waren nog koel in de vroege ochtendzon. Ons venster zat in een dakkapel op de bovenste verdieping; het had een eigen dakje, als een hoed. Ik strekte mijn benen en legde mijn hoofd en schouders tegen het hellende dak. Ik keerde mijn gezicht naar de blauwe zomerlucht.

De sirenes huilden nog, maar ik haalde gemakkelijker adem.

Dat de nazi's monsieur Rosenbaum hadden afgevoerd, was mijn schuld geweest. Dat wist niemand. Ik had de moed niet om het op te biechten, zelfs niet aan mijn moeder.

Het gebeurde kort nadat de Duitsers Parijs hadden ingenomen, in de zomer van 1940. Ik was tien en kwam thuis van school. Het was druk in de straten in Pletzl, onze wijk. Monsieur Rosenbaum stond voor me op de stoep te praten met twee Duitsers. Hij was aan het woord, maar ik kon niet verstaan wat hij zei. Plotseling greep de soldaat met de donkere snor hem bij een arm en stompte hem in het gezicht.

Het hoofd van monsieur Rosenbaum klapte achterover. Er spatte bloed uit zijn neus. Ik gilde. Rende op hen af en wierp mijzelf tussen monsieur Rosenbaum en die soldaat.

De soldaat smeed me ruw opzij. Ik smakte op de tegels, schaafde mijn knie en beet in mijn wang.

De andere soldaat keek op me neer en zei: 'Is dit jouw vader?'

Ik keek op, proefde bloed. Mijn armen, benen, mijn hele lichaam verstijfde. Alleen mijn hoofd bewoog nog. Ik schudde 'nee'.

'Goed dan.' De eerste soldaat schopte me opzij. Samen met

de andere soldaat duwde hij monsieur Rosenbaum achter in een politiebusje, dat op straat geparkeerd stond. Vervolgens stootte het busje er met gillende sirene vandoor.

We hebben monsieur Rosenbaum nooit meer teruggezien.

Ik had 'ja' moeten zeggen. Moeten zeggen dat hij mijn vader was. Ik had overeind moeten springen, hen moeten aanvliegen.

Alles, behalve dat wat ik deed.

Ik was naar huis gerend, gaf buiten adem over in het toilet aan het eind van de gang. Mama had me onder de wol gestopt, in haar bed, ik had met mijn gezicht naar de muur liggen huilen. Voordat ik in staat was geweest om te vertellen wat er was gebeurd, klopten er burens op de voordeur die het nieuws kwamen brengen. Mama dacht dat het toeval was geweest dat ik me op dat moment niet lekker voelde. Ik heb haar nooit wijzer gemaakt. Mijn schaamte was te groot.

Monsieur Rosenbaum kwam terecht in een fabrieksgevangenis in Duitsland. Dat bleek uit de twee brieven die hij naar huis heeft kunnen sturen. Sinds dat moment gaat mijn hart als een razende tekeer als ik sirenes hoor. Heb ik opnieuw het gevoel dat ik moet overgeven. Soms doe ik dat ook.

'Miri!' Mijn moeder riep door het openstaande venster.

Mama dacht dat mijn angst voor sirenes komt door de *Kristallnacht*, de nacht waarop wij uit Berlijn vluchtten. Maar daar hadden geen sirenes geklonken, al was ons huis wel afgebrand. Dat geweld was door de Duitse overheid in gang gezet; niemand was te hulp geschoten.

'Miri,' riep moeder opnieuw. 'Kom naar beneden, alsjeblieft. Nora is hier. Ze vraagt naar je.'

Ik ging rechtop zitten. Nora was het dochttertje van madame en monsieur Rosenbaum. Ze was net twee geworden; toen monsieur Rosenbaum werd weggevoerd, was ze nog een baby geweest. Ik

was dol op haar, al vanaf het moment waarop ze werd geboren.

Ik klom naar beneden, voorzichtiger dan ik omhooggeklauterd was.

‘*Gut margn*, Miriam,’ zei madame Rosenbaum. Dat was Jiddisch voor goedemorgen.

‘*Gut margn*, Miri!’ Nora kroop over de vloer, met haar smalle armpjes naar me uitgestoken.

Ik zette de geranium weer op de vensterbank, buiten Nora’s bereik, en nam haar in mijn armen.

‘*Dit “bonjours”*,’ zei ik in het Frans tegen haar. Zeg goedemorgen.

Nora lachte. ‘*Fromage!*’ zei ze, in plaats van goedemorgen. Kaas!

‘*Fromage?*’ Ik kietelde haar. ‘Jij bent de *fromage!* *Fromage, fromage!*’

Nora gierde het uit. ‘*Fromage!*’ gilde ze.

‘*Fromage!*’ gilde ik.

Madame Rosenbaum rolde met haar ogen en glimlachte flauwtjes. ‘Ik hoopte dat ze dat zou vergeten. *Fromage, dommage*, het is bijna hetzelfde.’ Ze sprak Jiddisch, behalve die twee rijmwoorden in het Frans.

Fromage betekent ‘kaas’, *dommage* ‘oeps’. Toen madame Rosenbaum die twee woorden twee weken geleden door elkaar haalde, was Nora in lachen uitgebarsten. ‘Dat vergeet ze niet,’ zei ik. ‘Het is té grappig.’

Madame Rosenbaum zei: ‘En anders herinner jij haar er wel aan.’

‘Dat is waar.’ Ik grinnikte.

‘*Fromage.*’ Nora slaakte een zucht van genot. Ze legde haar hoofdje tegen mijn schouder en stopte de twee middelste vingers van haar linkerhand in haar mond.

Anders dan mijn moeder en madame Rosenbaum sprak ik vloeiend Frans. Papa was leraar geweest in Duitsland en had me vanaf mijn geboorte Frans bijgebracht. Maar ook als dat niet zo was geweest, al mijn lessen waren natuurlijk in het Frans. Bijna iedereen in Pletzl was Joods. Velen van ons waren kort geleden geëmigreerd, net als mijn ouders en ik, en de volwassenen spraken de taal van het land waar zij vandaan kwamen. Mama en madame Rosenbaum hadden wel wat Frans geleerd, maar spraken hoofdzakelijk Jiddisch. Of Duits, ook dat natuurlijk, en Hebreeuws, de Joodse taal van het gebed.

‘Gut *Shabbos*,’ zei madame Rosenbaum nu in het Jiddisch tegen mij.

Ik glimlachte. ‘Gut *Shabbos*,’ antwoordde ik. Het was vrijdag en sjabbes, de Joodse heilige dag, begon op het moment dat de zon onderging. Verwachtingsvol zeiden we de hele vrijdag ‘gut *Shabbos*’ tegen elkaar, Joods voor: goede sjabbes.

Mama zei: ‘Madame Rosenbaum is moe, Miri. En Nora is toe aan haar middagslaapje. Wil jij boodschappen doen? En meteen ook voor ons?’

‘Ehm...’ mompelde ik. Ik wilde de straat niet op en mijn moeder wist dat. ‘Als jij boodschappen haalt,’ zei ik, ‘maak ik het appartement schoon voor sjabbes. Beide appartementen.’ Madame Rosenbaum en Nora woonden naast ons. Net als meneer Rosenbaum, eerder.

Mama spreidde haar armen. ‘Een enkele kamer, Miri,’ zei ze. ‘Beide appartementen. Er valt bijna niets schoon te maken.’

Ons huis in Duitsland had drie slaapkamers gehad, een heerlijke salon en een fijne tuin tegen een bosrand. Er was veel groen geweest en we hadden veel mooie spullen gehad.

Nora wees naar de kast. ‘Honger,’ zei ze. ‘Eten?’

Mijn moeder stond vlug op. ‘Hoe kon ik dat vergeten? We

hebben een traktatie voor je, Nora *habibi*. Een kleinigheid.' Ze deed de kastdeur open en haalde een in papier verpakt pakje tevoorschijn, dat naast een muf halfje brood lag.

'Mijn man heeft gisteravond taalles gegeven in een café,' zei ze tegen madame Rosenbaum. 'Hij bestelde thee en kreeg dit erbij. We hebben het voor Nora bewaard.'

Madame Rosenbaum wikkelde het papier van een gedroogd schijfje citroen. 'O!' Ze hield haar adem in.

Nora was een goed deel van de winter ziek geweest. Haar hoest was maanden blijven hangen; ze praatte en liep, maar groeide niet zo goed als zou moeten. De huisarts had gezegd dat ze vaker goed moest eten, meer groenten, meer fruit. Maar deze zomer was er van dat alles minder dan ooit. Het meeste voedsel dat door Franse boeren werd verbouwd, werd naar Duitsland getransporteerd om onze vijanden te voeden. De Fransen leden honger. Fruit zag je op de markt maar zelden en als het er al was, dan was het te duur.

Mama zette een ketel water op en goot dat in een kop, over het citroenschijfje. Ze plette het met een lepel en roerde zo veel van het goede door het water als ze kon.

Ik ging aan tafel zitten en nam Nora op schoot. Mama gaf me het kopje en ik bracht het voorzichtig naar Nora's lippen. 'Jummie,' zei ik. 'Drink maar op.'

Nora trok met haar neus. 'Fromage?'

'*Citron*,' zei ik. Het Franse woordje voor citroen. Ik stelde me voor hoe fris het zou smaken. Mijn maag gromde. We ontbeten als het kon, maar vandaag had ik nog niets gegeten.

Nora glimlachte naar me en dronk het glas citroenwater leeg.

'Vooruit, Miri,' zei mama, terwijl ze Nora van me overnam en me onze bonkaarten en wat geld gaf. '*Vern heldishe*.' Wees dapper. 'De bakker bijt heus niet.'

2

Ik was niet bang voor de bakker. Ik was bang voor soldaten. Ik was bang voor de menigte en wie zich daarin verscholen hield.

Tijdens de Kristallnacht in Duitsland was er een massa mensen onze straat in gekomen, die woedende kreten slaakten. Iemand had een steen door mijn slaapkamerraam gegooid. Mijn vader had me uit bed geplukt, onder de dekens vol glasscherven vandaan, en was met mij in zijn armen door de achterdeur de tuin in gevlucht. Wie het vuur had aangestoken, wisten we niet.

In het eerste jaar in Parijs zagen we geen soldaten of politie in Pletzl. Maar na de invasie van de Duitsers waren die overal. Monsieur Rosenbaum was niet de enige die was verdwenen.

Ze kwamen niet voor mij, een kind, dat wist ik wel. Maar dat was een schrale troost. Ik had te weinig gedaan om monsieur Rosenbaum te redden. Wie zouden ze nog meer meenemen?

Ik ademde een keer diep in en liep naar de trap. Vijf stuks. De houten zolen onder mijn schoenen maakten een hels kabaal. Mijn binnenste kromp ineen.

Op de begane grond stopte ik bij het hokje van de conciërge voor mijn *cartité*. Er gold een nieuwe regel: conciërges van appartementen in Joodse buurten moesten 's avonds de identiteitskaarten van iedereen die er woonde verzamelen.

Onze nieuwe conciërge, madame Vertron, rommelde door de stapel identiteitsbewijzen op haar bureau. 'Wat is jouw naam ook alweer?' vroeg ze.

'Miriam Schreiber,' zei ik.

Madame Vertron was een heiden, een niet-Jood, want ook

dat was een nieuwe regel: appartementencomplexen in Joodse wijken mochten geen Joodse conciërge meer hebben. Ik oefende mijn ademhaling terwijl zij zocht. Zoals papa me had geleerd: diep ademhalen, tellen in mijn hoofd. Vijf tellen in, vijf tellen uit.

Madame Vertron keek me vreemd aan. ‘Gaat het met je?’

Ik knikte.

‘Wil je de cartités van je ouders ook?’ vroeg ze.

Ik schudde mijn hoofd. Papa werkte voor een Joodse krant die werd gedrukt in een gebouwtje op de binnenplaats van het complex. Als hij zijn kaart nodig had voordat ik terug was, kon hij die zelf halen. Mama was nog boven.

Ik deed de voordeur open en stak mijn neus om de hoek. Het was druk op straat. Pletzl was maar een paar straten lang en breed, maar het was er altijd zo vol dat je niet in de gaten had hoe klein het eigenlijk was. Pletzl betekent ‘plekje’ in het Jiddisch. Papa had me verteld dat er inmiddels meer dan tien-duizend Joden woonden. Ik had gezegd dat het dan tijd werd voor een andere naam.

Ik zette me schrap en wurmde me het trottoir op. Nog voordat ik de eerste stoerprand bereikte, waren er al drie mensen tegen me op gebotst. Iemand stootte tegen mijn arm. Ik draaide me wild om; het was een oud vrouwtje, geen soldaat. Op het moment dat ik me weer omdraaide, keek ik in twee paar vrouwenogen die me woedend aankeken omdat ik zo onbeholpen deed. Op dat moment zag ik dat ik voorbij de rij van mensen was gelopen die op brood stond te wachten. Die begon al twee straten verderop. Ik liep terug en sloot achter aan, waar ik naar mijn schoenen staarde om maar geen soldaten te hoeven zien.

Ik vond het vreselijk om omringd te zijn door zo’n menigte mensen. Hoe moest ik weggkomen als er iets ergs gebeurde? Ik wilde dat ik me kon verstoppen. In een doos, of iets dergelijks. En

dan vooruitschuifelen, tot het mijn beurt was om brood te kopen.

Boven me schreeuwde iemand. Een groet, geen waarschuwing. Ik keek omhoog, naar het geopende venster, maar degene die geroepen had, was in het felle zonlicht niet te zien. Ik knipperde met mijn ogen en wendde mijn gezicht af.

Honderden jaren geleden was Pletzl een rijkeluisbuurt geweest. De crèmekleurige panden ademden nog altijd een zekere elegantie, als een oude vrouw die ooit een schoonheid was geweest. Maar nu waren het winkeltjes geworden en appartemenen die veel meer mensen herbergden dan waarvoor ze ooit waren gebouwd. Onze kamer onder het dakgewelf was eens die van een dienstbode geweest. De verdiepingen eronder hadden nog altijd hoge plafonds, gebogen vensters met een Frans balkon en chique stenen ornamenten rond de vensterbank, maar de meeste hadden te weinig toiletten, gammele waterleidingen en kolenkachels die roet braakten.

Soms, als de druk van de mensenmassa me te veel werd, deed ik mijn ogen halfdicht en sloot de geluiden en de geuren van het huidige Pletzl buiten. In plaats van de eindeloze rijen vol nerveuze mensen stelde ik me elegante vrouwen in een zijden japon en met elegant opgestoken, bepoederd haar voor. In plaats van het rumoer van talloze talen hoorde ik hoefgeklepper van paarden die een glimmende koets trokken. In plaats van vet en lichaamsgeur rook ik niets dan zoete parfum. In mijn fantasiewereld sprak iedereen dan Jiddisch. Gezond en welgesteld waren zij, zonder iets wat hun angst inboezemde.

Ik keek op. Op het trottoir, een straat verderop, stond een soldaat de menigte op te nemen. Mensen stapten de straat op om niet te dicht langs hem heen te hoeven lopen.

Ik keek de andere kant op. Mijn maag verkrampde. Ik wilde wegrennen.

Ik drukte mijn tenen tegen de tegels en dwong mezelf om in de rij te blijven staan. Wij hadden niets te eten en het was sjabbes.

In de tuin van ons huis in Duitsland stond een hortensia die de hele zomer bloeide; witte, zoetgeurende bloemen. Als het sjabbes was, plukte ik altijd een volle bos voor op tafel. En ik vond het heerlijk om onder de bloeiende takken op de koele aarde te liggen. Alles om me heen was dan sereen en veilig, wit en groen.

Tijdens de Kristallnacht hadden wij ook onder die hortensia gescholen, maar het was toen winter en de kale takken hadden ons maar net aan het zicht onttrokken.

In Pletzl stond niet één struik. Ik miste groene bladeren tussen al dat steen. Ik miste de geur van bloemen tussen die van vis en zweet.

Ik vroeg me af of mijn hortensia nu bloeide, tussen de ruïnes van ons eerdere thuis.

‘Miri!’ riep iemand. Ik schrok en draaide me om.

Het was Anna, een vriendin van school. ‘O,’ zei ik, terwijl ik mijn hand op mijn borst legde. ‘Je liet me schrikken.’

‘Sorry!’ riep Anna. ‘Gut Shabbos!’

‘Gut Shabbos!’ Ze stond verderop in de rij, te ver weg voor een kletspraatje. Langzaam kroop ik dichterbij naar de helderblauwe deur van de bakker. De geur van warm brood dreef de straat op en verdrong alle andere geuren. Ik haalde diep adem, vulde mijn longen, als het niet mijn buik was.

Eindelijk was ik aan de beurt. Er was nog brood! Prachtige gevlochten broodjes, vanwege sjabbes. Ik schoof onze bonkaarten over de toonbank. ‘Vijf, alstublieft.’

‘Goedemorgen,’ zei de bakker. Hij tikte met zijn vingertoppen op de bonkaarten. ‘Zeg “goedemorgen”.’

Ik slaakte een zucht. ‘Goedemorgen.’ Ik was niet bang voor de bakker, al was het een enorme man met een reusachtige

snor. Als hij een uniform had gedragen, had je hem zo voor een Duitser aangezien.

‘Kijk me aan als je tegen me praat,’ zei de bakker met een vriendelijk glimlachje. ‘Wat zeg je dan? Gut Shabbos.’

Alsof ik Nora was en mij nog manieren bijgebracht moesten worden. Ik voelde de neiging om ‘kaas’ tegen de man te zeggen. Ik grinnikte.

‘Dat is beter,’ zei hij. Hij leunde over de toonbank en bestudeerde de rij die achter me stond. ‘Ik gun je alle brood van de wereld. Maar ik kan je er drie verkopen. Meer niet.’

We hadden bonnen genoeg voor vijf en ik had er ter plekke zes op gekund, maar ik wist dat hij rekening hield met iedereen die nog aan de beurt moest komen.

In Duitsland hadden we een keuken met een fornuis en een oven. Mama bakte op vrijdag zelf challa. Twee volle, zachte, zoete broden. Als het oud werd – dat gebeurde, zo veel was er soms! – doopte mama plakjes in ei en melk en bakte die in boter.

Eieren waren er nu niet. Melk was er evenmin. Net als boter. Geen oven, geen fornuis, geen keuken, geen tuin. Geen bloeiende struiken. Thuis was een enkel kamertje onder de dakspanten op de zesde verdieping van een vervallen appartementencomplex. Maar, zoals papa zei, we waren samen en dat was genoeg.

Vandaag hadden we drie broodjes. Ik stopte ze in mijn boodschappentas en liep verder, om bij een volgende rij aan te sluiten. Het lukte me om een stukje kaas te bemachtigen – fijn – en een krop sla; klein en verlept, maar evengoed een krop sla. Toen zag ik achter de groenteman een tomaat! Een verse, rijpe tomaat! De eerste die ik in meer dan een jaar had gezien.

‘Die,’ zei ik, wijzend naar de tomaat. Dit keer sprak ik zonder ook maar de geringste aarzeling. ‘Die tomaat. Kan ik die kopen?’

1942, Parijs. De nazi's hebben een groot deel van Frankrijk bezet en de Joodse Miri is niet langer veilig. Dankzij een non weet ze op het nippertje te ontsnappen als haar Joodse familie en vrienden worden opgepakt. Ze komt terecht in een kasteel aan de rand van het bezette gebied. Het ziet eruit als een sprookje, met hoge torenspitsen en een prachtige brug over de rivier.

Maar Miri's leven is geen sprookje. Ze heeft geen idee waar haar ouders zijn en of ze nog leven. Op een nacht biedt ze zich aan voor een gevaarlijke missie, een die haar over de rivier zal brengen, naar onbezet Frankrijk. Dit is haar kans om te ontsnappen en haar ouders te vinden. Maar durft ze die kans te grijpen? Die nacht ontmoet Miri iemand die haar leven zal redden, en Miri dankzij haar nog vele anderen.

'Brubaker Bradley weet met een groot inlevingsvermogen gelaagde personages te scheppen, van wie je gaat houden.'

– Bas Maliepaard, presentator van *De Grote Vriendelijke Podcast*

KIMBERLY BRUBAKER BRADLEY is een Amerikaanse kinderboekenschrijfster. Ze won met haar andere oorlogsboeken, *De oorlog die mijn leven redde* en *De oorlog die ik eindelijk won*, verschillende prijzen en ontroerde lezers van jong tot oud.

Over *De oorlog die mijn leven redde*:

'Een prachtig boek, iedereen moet dit lezen.'

– Annet Schaap, auteur van *Lampje*

'Geschreven met humor en warmte. Een heerlijk boek!'

– Janneke Schotveld, auteur van *Superjuffie*

NUR 283

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT